O`ZBYeKISTON RYeSPUBLIKASI XALQ TA'LIM VAZIRLIGI

A.QODIRIY NOMLI
JIZZAX DAVLAT PYeDAGOGIKA INSTITUTI

Pedagogika – psixologiya fakul`teti

Defektologiya kafedrasi

TIFLODIDAKTIKA fanidan

Referat

MAVZU: TIFLODIDAKTIKANING PREDMETI, VAZIFASI VA USLUBLARI.

Topshirdi: D.Mustafaqulova

Tiflodidaktikaning predmeti, vazifasi va uslublari.

Sog`lom avlod tarbiyasi — bu xar bir shaxsning va butun jamiyatning asosiy vazifasi va insoniylik burchidir.

I. A. Karimov

Nogiron bolalar va yoshlarning ijtimoiy xukuklarini tiklash va ijtimoiy muxitga moslashtirish — xozirgi kundagi dolzarb masalalardan biridir. Statistik ma`lumotlarga kura nogiron bolalar soni yil sayin ortib borayotganligi kuzatilmokda.

Tadkikotchilarning ma`lumotlariga kura, bolalarda nogironlik yuzaga kelishining asosiy sabablari ekologik vaziyatning yomonlashuvi, bolalar jaroxatlanishining usishi xamda ayollar mexnat sharoitining nomakbulligi xisoblanadi.

Xozirda voyaga etmagan nogironlar reabilitatsiyasi va ularni xayotga moslashtirish bilan boglik muammolar mavjud bulib, bu aloxida yordamga muxtoj nogiron bolalar va yoshlar reabilitatsiyasi bilan shugullanuvchi tashqilotlarning yagona muassasalararo tarmogini shakllantirishning ilmiy asoslangan dasturi ishlab chiqishni takozo etadi. Nogironlar reabilitatsiyasi bilan ta`lim muassasalari, soglikni saklash xamda ijtimoiy ximoya idoralari aloxida-aloxida shugullanadi . Imkoniyatlari cheklangan kishilar reabilitatsiyasi va ularni ijtimoiy moslashtirishga e`tibor ortgani sayin - bu toifadagi insonlar bilan samarali ishlay oladigan yukori malakali mutaxassislarga bulgan extiyoj xam ortmokda. SHuningdek imkoniyatlari cheklangan bolalar va yoshlarning ta`lim tizimini, kasbga yunaltirish va mexnat tayyorgarligini takomillashtirishni talab qilmokda. XX asrning 90-yillarigacha nogironlarga nisbatan davlat siyosati, asosan, kompensatsiya kurinishi tarzida bulib, barcha dikkat-e`tibor pul tulanmalariga qaratilgan edi. Biroq bugungi kunda ixtisoslashtirilgan jamoat tashqilotlari faolligining ortishi reabilitatsion markazlar yaratilishi asosiy e`tiborni imkoniyatlari cheklangan bolalar va

yoshlarni jamiyat xayotiga moslashtirishga qaratish lozimligini kursatmokda. Ijtimoiy reabilitatsiya tizimi imkoniyatlari cheklangan shaxsning jicmoniy, ruxiy va ijtimoiy mavkei tiklanishiga yanada sifatli yordam bergandagina tula samara berishi mumkin. Bunda sarflanadigan moliyaviy xarajatlar nisbatan kamroq bulishi lozim, zero, ularning asosiy kismi aloxida yordamga muxtoj bolalar yoki yoshlar xakida kayguradigan ota-onalar elkasiga tushadi. Zamonaviy ijtimoiy reabilitatsiya tushunchasi kuyidagi bir nechta eng muxim jixatlar bilan boyitilishi kerak:

1. **Maxsus yordamga muxtoj kishilarming nuksonlariga munosabat.**

Reabilitatsiya jarayonida nogiron kishining uzida va uning atrofidagilarda mavjud nuksonga munosabat uzgaradi, bu nuksonlar ularning ba`zi imkoniyatlarini cheklasa-da, rivojlanish va takomillashishni istisno qilmaydi. Bunda asosiy shior: «... Iloji yuk» degan suzni umuman esdan chiqarish...» (Elena YAvorova) bulishi ksraq

2. Oiladagi **munosabat.** Reabilitatsiyaning vazifasi — oilada uzaro xayrixox, va coFlom munosabatni, Shuningdek bola xukuklariga rioya qilgan xolda ijobiy tarbiyalash andozalarini shakllantirishdir.
3. **Uz-uziga xizmat qilish kunikmalari.** Ijtimoiy reabilitatsiya uz-uziga xizmat qilish xizmat qilish kunikmalarinirivojlantirish vayaxshilashni kuzda tutadi. Bunda asosiy e`tibor kichiq mayda xarakatlar, xarakatlarni muvofiklashtirish va makonda yunaliishi aniklashga qaratiladi.
4. **Xarakatlanish faolligi.** Ushbu jixat barcha toifadagi imkoniyatlari cheklangan kishilar uchun muxim bulsa-da, biroq u *tserebral falajga.* yulikkan kishilar reabilitatsiyasida, ayniksa, muxim axamiyat kasb etadi. Ayniksa, xarakatlanishning faolligi tufayli nutq ong, kurish, eshitish, imo-ishoraga oid kunikmalar, SHuningdek xulkning psixik rivojlanishida xam ijobiy samaraga erishiladi.
5. **Anglash faolligi.** Bunda reabilitatsiyaning vazifasi —sezgirlik va xarakatlarni kompleks rivojlantirish, nutq dikdat, xissiy ta`sirlanish, fikrlash, tasavvur qilish na dikkatni jamlashni shaqillantirishantirishdan iborat.
6. Ijtimoiy faolliq Reabilitatsiyaning bu jixati oilaviy-maishiy, mulokot vamex,nat kunikmalarini rivojlantirish, shaxsni atrofdagi ijtimoiy muxit va

tabiat bilan uyguplashtiriishi uz ichiga oladi.

Oila va oiladagi tarbiya bolaning umumiy rivojlanishi uchun engmaqbul muxitdir. Rivojlanishida nuksonlari bor bulgan (eshitish yoki kurishdagi, xarakatlanishdagi muammola]) yoki akdan rivojla-nishdagi) farzandni tarbiyalayotgan har bir oila kupidagilarni bilishi shart:

sarflanadigan moliyaviy xarajatlar nisbatan kamroq bulishi lozim, zero, ularning asosiy kismi aloxida yordamga muxtoj bolalar yoki yoshlar xakida kayguradigan ota-onalar elkasiga tushadi.

Zamonaviy ijtimoiy reabilitatsiya tushunchasi kuyidagi bir nechta eng muxim jixatlar bilan boyitilishi kerak:

1. **Maxsus yordamga muxtoj kishilarming nuksonlariga munosabat.**

Reabilitatsiya jarayonida nogiron kishining uzida va uning atrofidagilarda mavjud nuksonga munosabat uzgaradi, bu nuksonlar ularning ba`zi imkoniyatlarini cheklasa-da, rivojlanish va takomillashishni istisno qilmaydi. Bunda asosiy shior: «... Iloji yuk» degan suzni umuman esdan chiqarish...» (Elena YAvorova) bulishi ksraq

2, Oiladagi **munosabat.** Reabilitatsiyaning vazifasi — oilada uzaro xayrixox, va cofjiom munosabatni, SHuningdek bola xukuklariga rioya qilgan xolda ijobiy tarbiyalash andozalarini shakllantirishdir.

3 Uz-uziga xizmat qilish kunikmalari. Ijtimoiy reabilitatsiya uz uziga xizmat qilish kunikmalarini rivojlantirish vayaxshilashni kuzda tutadi. Bunda asosiy e`tibor kichiq mayda xarakatlar, xarakatlarni muvofiklashtirish va makonda yunaliishi anikdashga qaratiladi.

4 Xarakatlanish faolligi. Ushbu jixat barcha toifadagi imkoniyatlari cheklangan kishilar uchun muxim bulsa-da, biroq u *tserebral falajta.* yulikkan kishilar reabilitatsiyasida, ayniksa, muxim axamiyat kasb etadi. Ayniksa, xarakatlanishnipg faolligi tufayli nutq ong, kurish, eshitish, imo-ishoraga oid kunikmalar, shuningdek xulkning psixik rivojlanishida xam ijobiy samaraga erishiladi.

5 Anglash faolligi. Bunda reabilitatsiyaning vazifasi —sezgirlik va xarakatlarni kompleks rivojlantirish, nutq dikdat, xissiy ta`sirlanish, fikrlash, tasavvur qilish na dikkatni jamlashni shakllantirishdan iborat.

6 **Ijtimoiy faollik** Reabilitatsiyaning bu jixati oilaviy-maishiy, mulokot va mexnat kunikmalarini rivojlantirish, shaxsni atrofdagi ijtimoiy muxit va tabiat bilan uygunlashtiriishi uz ichiga oladi.

Oila va oiladagi tarbiya bolaning umumiy rivojlanishi uchun eng makbul muxitdir. Rivojlanishida nuksonlari bor bulgan (eshitish yoki kurishdagi, xarakatlanishdagi muammola yoki akdan rivojlanishdagi) farzandni tarbiyalayotgan xar bir oila kuyidagilarni bilishi shart

Avvalo, uz farzandining barcha kamchiliklari va extisoslarini chuqurroq va batafsil tushuna olishi;

ikkinchidan, nuksonlarni tutrilash va etishmayotgan kunikmalarini tar6iyalashni gudaklik davridan boshlash lozim, zero, rivojlanishidagi ruxiy-jismoniy nuksonlar bosh miya yoki markaziy asab tizimining organik shikastlanishi natijasi bulib, ularni asosan davolash va tiklash imkoni bulmasada, birok doimiy tibbiy tekshirish va oldini oluvchi davolashni talab qiladi.

Mazkur fikrlardan kelib chiqib, ota-onalarga farzandlari xayotining birinchi yilidan boshlab uz vaktida tekshiruvdan utkazib, tibbiy tashxisni anikdashtirib, tuzatish-tarbiya ishlarini boshlash tavsiya qilinadi. Ota-onalar rivojlanishida nuksonlari bulgan farzandlari tarbiyasi bilan kanchalik erta shugullanishni boshlasalar bolaning reabilitatsiyasi va uz soglom tengkurlari davrasigamoslashuvi shunchalik erta va samaralirok kechadi.

Mazkur qullanma mualliflari tomonidan taklif qilinayotgan uslubiy tavsiyalar ota-onalarga uz farzandlarini oila sharoitida tarbiyalash imkonini beradi

Insoniyat yaratilibdiki, u bilim olishga, o`qib-o`rganishga bo`lgan extiyojini sezgan. Balki ibtidoiy jamoa tuzumi davrida o`qishga u qadar ehtiyoj bo`lmagandir, lekin odamzotning tirik qolishi uchun yovvoyi xayvonlarga va tabiat kuchlariga qarshi kurashish hamda kornini to`yg`azish uchun muntazam kurash olib borishi shart edi. Buning natijasida "Homo Nabilis"("ishbilarmon odam"), "Homo

sapienes" ("Ongli odam") vujudga keldi. Insoniyat tsivilizatsiyasi ibtidodan to xozirgi darajaga etib kelgunicha uzoq, davrni bosib o`tdi hamda inson o`z tafakkuri, dunyoqarashining boyitganligi, ilm darajasini o`sha o`tirganligi uchun bugungi kun darajasidagi taraqqiyotni o`zida aks ettirmoqda.

O`zbekiston Respublikasi "Ta`lim to`g`risida"gi qonuni va Kadrlar tayyorlash Milliy dasturida ta`lim Davlatimiz ijtimoiy taraqqiyotida ustivor soxa deb e`lon qilinishi pedagogika fani zimmasiga mas`uliyatli, ulug`vor vazifalarni yukladi. Mamlakatimiz yoshlarining bilim olishi, ularning yuksak darajada tarbiyaga ega bo`lishi, kelajakda ma`lum bir kasbni o`rganishda pedagogika fanining o`rni beqiyosdir.

Xayotda shunday insonlar borki, ular o`z tengdoshlari bilan va ma`lum bir ijtimoiy jamoa bilan birga bilim olishga pedagogika fanining barcha soxalarini yaxshi o`zlashtirib olishlari uchun imkonsizdirlar. SHunday insonlar toifasidan biri — ko`zi ojizlardir. Lekin ular hap xam fukarolik jamiyatimizning teng xuquqli a`zolari bo`lib, qolaversa, Konstitutsiyamizning 41-moddasida "Barcha bilim olish xuquqiga ega", - deyilgan. SHy boisdan xam mamlakatimizda ko`zi ojizlar ta`limiga ham katta axamiyat qaratilgan. Bu borada, xususan, ko`zi ojizlarga ta`lim berish omili bo`lgan "Tiflodidaktika" fanining o`rni beqiyosdir.

Tiflodidaktika hakida, uning maqsadi va vazifalari to`g`risida fikr yuritishdan avval, ***pedagogika*** va ***tiflo*** so`zlarining ma`nosi haqida to`xtalib o`tish darkor.

"Tiflodidaktika" fanidan oldin "Pedagogika" fani shakllanganligi va rivojlanganligi barchaga ma`lum. Pedagogika" atamasi "Reupe"- bola va "audodeu" -"etaklamoq" degan ma`noni bildiruvchi lotincha "daudagogos" so`zlaridan iborat bo`lib, quyidagicha izohlanadi: taxminan, miloddan avvalgi I asrlarda YUnonistonda boy-zodagonlarning bolalarini o`ynatadigan, sayr qildiradigan, ovqatlantiradigan va uxlatadigan qul va xizmatkorlarni "pedagoglar" deb atashgan. Ular quldorlarning bolalarini o`qib-o`rganishi, kamolga etishi uchun mas`ul bo`lib, maktabga olib borib kelishgan. Maktabda ishlovchi o`qituvchilarni esa "didackallar" ("didayko" - men o`qitaman) deyishgan. Feodalizm jamiyatiga kelib har ikki kasbdagi kishilar

hamkorligi natijasida ta`lim-tarbiya bilan maxsus shug`ullanuvchilar vujudga kelgan. Ularni, chex pedagogi YAn Amos Kamenskiy ta`kidlaganidek, "redagog" deb nomlaganlar.

"Tiflos" so`zi esa grek tilidan olingan bo`lib, "ko`r" yoki "ko`zi ojiz" degan ma`noni anglatadi. Demak, "Tiflodidaktika" — " ko`zi ojiz bolani etaklayman" degan ma`noni anglatadi.

Tiflodidaktika fani Evropa davlatlarida, xususan, Frantsiyada XVII asrda rivojlanadi. Bu fanning asoschisi frantsuz pedagogi V.Gayui bo`lib, u Parij shahrida 1784 yilda ko`zi ojizlar uchun maxsus maktab tashqil qiladi. Unga qadar ko`zi ojizlar og`zaki va o`zgalarning ko`magi asosida o`qiganlar. Bunday usulda o`qish ko`zi ojizlardan mashaqqatli mehnat, nihoyatda kuchli iste`dod va xotira sohibi bo`lishlikni talab qilgan. SHunday iste`dod egalari bo`lgan ko`zi ojiz daholar borki, Gomer, Ahmad Yugnakiy, Motsart, T.Bleklok, Betxoven, N.Sanderson kabilarning yaratib qoldirgan ilmiy va adabiy merosidan bugungi kunda nafaqat ilm ahli, balki butun insoniyat bahramand bo`lmoqda.

Ko`zi ojizlar uchun maxsus maktab dastlab Frantsiyada, so`ngra Germaniya, Avstriya, Angliya, Amerika kabi davlatlarda faoliyat boshlagan. Rossiyada ko`zi ojizlar uchun moslashtirilgan maktab Peterburg shahrida 1807 yili tashqil qilingan bo`lsa, O`zbekistonda 1922 yili Toshkent shahrida tashqil etildi. Bugungi kunda mamlakatimizda 9 ta ushbu tipdagi maktab faoliyat yuritmoqda.

Tiflodidaktikaning eng asosiy vazifasi ko`zi ojiz bolalardagi to`laqonli bo`lmagan ko`rish funktsiyalaridan unumli foydalanish, ta`lim jarayonida ularni rivojlantirish va ko`rish darajasining pasayib ketishining oldini olish uchun shart-sharoitlar yaratib berish, psixik va jismoniy nuqsonlarning oldini olish uchun maxsus yo`naltirilgan, sog`liqni tiklashga asoslangan pedagogik ishlarni olib borishdan iborat bo`lib, ularni quyidagicha ifodalash mumkin:

1. Ko`rishda jiddiy nuqsoni bo`lgan bolalarni psixologik-ruhiy, pedagogik, klinik jihatdan o`rganish;
2. Psixologik va klinik nuqsonlar mavjud bo`lganda ruhiy va jismoniy rivojlanish

hamda ko`rish darajasi, umuman, bolaning barcha a`zolarini tibbiy jihatdan nazorat qilish;

3. Ko`r va ko`zi ojizlardagi ko`z bilan bog`liq bo`lgan og`ir alomatlarni yo`qotish hamda mavjud ko`rish qobiliyatini yanada yaxshiroq tiklash yoki ko`rish darajasining borini asrab qolish;
4. Ko`zi ojizlarni o`qitish va tarbiyalash uchun maxsus muassasasalar joriy qilish;
5. Ko`zi ojiz bolalarni o`zlari uchun moslashtirilgan muassasasalarga jalb qilish;
6. Ko`zi ojizlar uchun moslashtirilgan o`quv dasturlari ustida ish olib borish;

7.Ko`zi ojizlarning mehnat qilishi uchun shart-sharoitlar yaratib berish va ularning mehnat samaradorligini oshiruvchi texnika vositalarini yaratish;

8. Zaif ko`ruvchilarga ko`rish darajasini saqlab qolish uchun qat`iy gigienik chora-tadbirlarni ishlab chiqish;

9. Ta`lim-tarbiya va kasb o`rgatishga mo`ljallangan muassasasalarni loyihalashtirish, maxsus maktablarni muntazam raviishda har tomonlama rivojlantirishni yo`lga qo`yish;

10. Ko`zi ojizlar uchun maxsus kutubxonalar tashqil etish;
11. Bo`rtma va rel`efli yozuvdagi adabiyotlarni chop etishga mo`ljallangan bosmaxonalarni ko`paytirish;
12. Maxsus kutubxonalarni bo`rtma va rel`efli yozuvga asoslangan adabiyotlar hamda audiokasseta, DVD disklarga ko`chirilgan gapiruvchi kitoblar bilan boyitish;
13. Ko`zi ojiz bolalarni nafaqat o`qitish davrida, balki o`quv muassasasalarini bitirib ketgandan keyin ham nazorat qilish, ularni kerakli o`quv qurollari, maishiy texnika va kitoblar bilan ta`minlab turishni o`z oldiga maqsad va vazifa qilib qo`ygan.

Tiflodidaktikaning o`z oldiga qo`ygan yuqoridagi vazifalarini bajarish uchun umumiy pedagogika, psixologiya, maktabgacha yoshdagi bolalar pedagogikasi, maktab gigienasi, oftolmologiya, fiziologiya, bolalar nevrologiyasi kabi fanlar tizimidan unumli foydalanadi.

Bugungi kunda Tiflodidaktikaning barcha tarmoqlari yaxshi rivojlangan, ba`zi bir muammoli va echimi qiyin bo`lgan vazifalar borki, bu nafaqat Tiflodidaktika, balki pedagogika fanining dolzarb muammolari sirasiga kiradi. Biz quyida faqat Tiflodidaktika sohasiga xos bo`lgan xususiyatlar haqida fikr yuritamiz. Dastlabki bobda hali tiflotexnika vositalari takomillashmagan vaqtlarda o`zlarining kuchli xotiralariga tayanib ijod qilgan va tiflotexnikani rivojlantirgan,- ko`zi ojizlar uchun ilk maktab ochgan hamda bo`rtma nuqtali yozuv kashf qilgan daholar haqida fikr yuritsak, **II** va **III** boblarda mamlakatimizda Tiflodidaktikaning ahamiyati, ko`zi ojizlarning o`quv muassasasalari, ularni o`qitish metodlari va ularning atrof-muhitda mustaqil hamda yordamchi bilan harakatlanishida mo`ljal olishning o`ziga xos xususiyatlari haqida to`xtalib o`tamiz.

Tekshirish uchun savollar.

1. Tiflodidaktika fani haqida nimalarni ayta olasiz?
2. Tiflodidaktika fanining predmetini ko’rsating?
3. Fanning asosiy vazifalarini sanab bering?
4. Tekshirish metodlari bo’yicha qayday ma’lumotlarni oldingiz?
5. Tiflodidaktika fanining rivojlanishi qaysi davlatlarga to’g’ri keladi?
6. Ko’rlar uchun birinchi maktab nechanchi yili va qaerda ochilgan?
7. Fanning rivojlanishiga salmoqli hissa qo’shgan qaysi olimlarni bilasiz?
8. O’zbekistonda ko’r va zaif ko’ruvchilar uchun mo’ljallangan o’quv muassasasini nechanchi yili ochilgan?